

ΜΑΝΟΛΗΣ Γ. ΣΕΡΓΗΣ

Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΜΕΓΑΣ ΤΟΥ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ
ΒΑΡΒΟΥΝΗ,
ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ
Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΜΕΓΑΣ (1893-1976) ΚΑΙ
Η ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ
ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Ο ΤΙΤΛΟΣ ΤΗΣ εισηγήσεως είναι σαφής: Τον απέδωσα κατ' αυτόν τον τρόπο για να δηλώσω ότι πρόθεσή μου είναι να αναπαράστησω ενώπιόν σας την αναπαράσταση του Γεωργίου Μέγα (Γ.Μ.) που επιχειρεί ο συγγραφέας (σ.) Μανόλης Γ. Βαρβούνης. Μεταξύ της ολότητας που αναπαρίσταται στο βιβλίο και αυτής που αναπαριστά η εισήγησή μου ενδέχεται να υπάρχουν διαφορές. Κρίνω πως ο μόνος που δικαιούται να εκφράσει ενστάσεις ή αντιρρήσεις είναι ο ίδιος ο σ., όταν ιδίως κρίνει πως διέστρεψα το πνεύμα της θεωρήσεώς του, ολικώς (εν τω συνόλω) ή σε επιμέρους επίμαχα ζητήματα, και τον «μετέφρασα» εσφαλμένως.

Το βιβλίο θα μπορούσε κάλλιστα να έχει τον τίτλο *Η συνηγορία του Γεωργίου Μέγα*, αφού κρίνω πως ο σ. του υπεραμύνεται του έργου του τιμωμένου, αποβαίνει υπέρμαχος των θεωρητικών του θέσεων περί Λαογραφίας, οργανώνει εκ μέρους των ομογνωμόνων του την «άμυνα» στις «επιθέσεις» των κατά καιρούς κριτών του, υψώνει την υπερασπιστική φωνή του εφ' όλης της ύλης, σε ο,τιδήποτε θέμα σχετίζεται με τον Γ.Μ.

Στην εισήγησή μου θα διεξέλθω συντομότατα τα δύο αρχικά κεφάλαια του βιβλίου. Στο πρώτο κατά σειράν ο σ. παρουσιάζει τον βίο, τις σπουδές και τη σταδιοδρομία του Γ.Μ. Συγκρατώ ιδιαιτέρως την ιστορική συγκυρία της γεννήσεώς του, την ταυτότητά του ως Θρακιώτη, το ιδεολογικό και μορφωτικό επίπεδο των γονέων του, γιατί κρίνω ότι χρησιμοποιούνται καταλλήλως από τον σ. ως επιχει-

ρήματα για να ερμηνεύσουν στάσεις, συμπεριφορές και δράσεις του βιογραφούμενου. Στο δεύτερο, εκθέτει λεπτομερώς τη συμβολή του στην οργάνωση της λαογραφικής έρευνας και της διδασκαλίας της επιστήμης του λαϊκού πολιτισμού στην Ελλάδα. Όποιος (π.χ.) μελετήσει με προσοχή την αναπαριστώμενη 20ετή παρουσία του στη διεύθυνση του Λαογραφικού Αρχείου της Ακαδημίας (1936-1955) και αναλογισθεί τι σημαίνει να εισαχθούν κατά την εν λόγω περίοδο 1185 χ/φα λαογραφικής ύλης ή αν εκτιμήσει το μέγεθος της σημασίας που είχε η (σε νέες βάσεις) οργάνωση της συγκεντρώσεως του υλικού (αποστολές συντακτών στην ύπαιθρο, προκήρυξη διαγωνισμών και βράβευση των καλύτερων συλλογών, σύνταξη και διανομή χιλιάδων ερωτηματολογίων σε δυνητικούς συλλογείς), μέσα σε συνθήκες πολέμου 1940-41, Κατοχής και Εμφυλίου, θα κατανοήσει τελικώς, και μόνον εξ αυτών, την τεράστια συμβολή του στην επιστημονική οργάνωση των λαογραφικών σπουδών στην πατρίδα μας.

Ας μου επιτραπεί να χαρακτηρίσω τα δύο αυτά κεφάλαια ως «ανώδυνα», όχι για το περιεχόμενό τους, αλλά επειδή ουδείς λαογράφος που έχει εγκύψει με προσοχή και σύννοη συν-πάθεια στο έργο των πρωτεργατών της επιστήμης μας αγνοεί την αξία και την εγκυρότητα όσων εκτίθενται σε αυτά. Ουδείς λαογράφος θέτει υπό αμφισβήτηση το έργο του Γ.Μ. ως εργάτη των οικοδομημάτων της έρευνας, της διδασκαλίας της Λαογραφίας στο Πανεπιστήμιο, της μετεκπαίδευσης των διδασκάλων, ή τον ίδιο ως επινοητή των πολυτιμών για την επιστήμη μας θεσμικών εκείνων παρεμβάσεων, σε μια εποχή που φαινόταν το επίσημο κράτος να συνδράμει εμπράκτως ό,τι εννοούσε με τους όρους εθνική αυτοσυνειδησία και λαϊκός πολιτισμός. Τα επόμενα δύο ενδεικτικά παραδείγματα που επαναφέρω, της (μη) ιδρύσεως τελικά του Λαογραφικού Μουσείου κατά την Επταετία, ας αποτελέσει εδώ (για την εισήγησή μου) ένα δείγμα των πραγματικών προθέσεων των τότε κυβερνώντων (σσ. 99-100) ή το γεγονός ότι από το 1948 έως το 1954 δεν είχε καλυφθεί ούτε η θέση του γραφέα στην 3μελή σύνθεση του προσωπικού του Λαογραφικού Αρχείου, για το οποίο ο Γ.Μ. έχει σχεδιάσει κοσμογονικής διάστασης (για τα ελληνικά δεδομένα) δράσεις.

Στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζεται το ερευνητικό και συγγραφικό του έργο, αδιαχώριστα εκ των πραγμάτων. Ο σ. αναλύει επί μακρόν τη συνεισφορά του στην αρτιότερη μελέτη των «μνημείων της δημόδους λογοτεχνίας» όπως ονόμασε εκείνος τα «μνημεία του λόγου», των δημοτικών ασμάτων δηλαδή ειδικότερα, των παραμυθιών, των

παροιμιών, ακόμη και των αινιγμάτων, των επωδών και των παραδόσεων του ελληνικού λαού, ασχέτως αν, εξ αντικειμενικών λόγων, η συστηματική μελέτη των τριών τελευταίων ειδών δεν πραγματώθηκε ποτέ. Η μελέτη αυτών των ειδών ήταν για τον Γ.Μ. θέμα «εθνικής και κοινωνικής ευθύνης», ένα ζήτημα που εκθειάζει δεόντως ο σ. και κρίνει ότι μετά από αυτόν η κατάσταση των λαογραφικών πραγμάτων ουδέποτε γνώρισε ανάλογη περίπτωση συνολικού σχεδιασμού (σ. 187), εν συγκρίσει προς την τότε ισχύουσα δυσμενή περίπτωση και στις διευκολύνσεις που παρέχει σήμερα η τεχνολογία. Ο σ. κρίνω πως εστιάζει στην περίπτωση αυτήν εμμέσως και στην ψυχοσυναισθηματική προσωπικότητα του τιμωμένου: Στην απαράμιλλη εργατικότητα και την ευσυνειδησία του, την επιμονή του, ενώπιον των δυσμενών και αντίξοων περιστάσεων.

Ειδικότερα, παρουσιάζει τις θεωρητικές του προτάσεις σχετικά με την έκδοση των δημοτικών ασμάτων, την αναθεώρηση του συστήματος κατάταξης του Ν. Γ. Πολίτη (με δεδομένο ότι υπήρχαν κενά και χάσματα στην εκδοχή του δασκάλου του, λόγω και του εν τω μεταξύ συγκεντρωθέντος υλικού), τον στόχο του για μια «μνημειακή έκδοση» τους (σ. 173), στην οποία συμμετείχε ενεργά, αλλά εκ των πραγμάτων δεν μπόρεσε να ολοκληρώσει. Σημαντικό στοιχείο της λαογραφικής του ταυτότητας θεωρεί την πραγματοποιηθείσα εν μέρει παράλληλη μελέτη μουσικής και ασμάτων, απόδειξη ότι δεν αντιμετώπιζε τα δεύτερα μόνον ως κείμενα, όπως «κατηγορείται».

Αυτοδικαίως ο σ. αφιερώνει ανάλογο τμήμα της εργασίας του στην ανάδειξη της προσφοράς του Γ.Μ. στην παραδεγμένη από όλους μας συστηματοποίηση της μελέτης του παραμυθιού (κινούμενος φυσικά εντός του πλαισίου των μεθοδολογικών αρχών που ήταν εν ισχύ διεθνώς), στη διεθνοποίηση των ελληνικών παραλλαγών, στον εμπλουτισμό της ελληνικής σχετικής βιβλιογραφίας με θαυμάσιες μελέτες (π.χ. για το παραμύθι του Έρωτα και της Ψυχής, σσ. 182-183).

Αλλά και στην ανάδειξη του Εθιμικού και του Υλικού Βίου. Όσον αφορά στον πρώτο, ο σ. εμφανίζει στα Ζ.Ε.Λ., ανασκευάζει κατ' ουσίαν την κριτική της Κυριακίδου (ότι έδωσε βαρύτητα στο ζήτημα της ταξινόμησης και της κατάταξης της λαογραφικής ύλης). Ο σ. (συν τοις άλλοις) κρίνει ότι ο Γ.Μ. κατενόησε ενωρίς τον ρόλο της ταξινόμησης για την διεύρυνση των λαογραφικών σπουδών, και επικεντρώνει τον αντιρρητικό του λόγο στο ότι μπορεί μεν αυτά να βασίζονται σε ερωτηματολόγια, αλλά το βαθύτερο πνεύμα που τα δια-

ποτίζει είναι να αναδείξει την κοινωνική λειτουργικότητά τους, όπως δηλαδή κρίνει ότι την απέδωσε πληρέστερα και σαφέστερα στο «αναπτυγμένο» έργο του *Ελληνικάί εορταί και έθιμα λαϊκής λατρείας*, αποφεύγων την ακατάσχετη θεωρητικολογία και την ανεργμάτιστη μεθοδολογία, όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά (σ. 195). Για τον σ. η ταξινόμηση και η τυπολογία του Γ.Μ. ήταν το μέσον για να προσεγγίσει την ουσία των πραγμάτων, γι' αυτό και την τροποποιούσε όποτε έκρινε απαραίτητο (σ. 209).

Στην ίδια ενότητα αναλύει την πανθομολογούμενη τομή που επεχείρησε στη μελέτη της λαϊκής αρχιτεκτονικής, με την υιοθέτηση μιας ολιστικής και ταυτόχρονα κοινωνιολογικής θεώρησης των πραγμάτων. Αναφέρω ενδεικτικά την αφοριστικού χαρακτήρα διατύπωση του Γ.Μ. ότι ο υλικός βίος του λαού, η λαϊκή εν συνόλω τέχνη, αποτελεί «εκδήλωσιν επί της ύλης των δημιουργικών δυνάμεων του λαού», σε συνδυασμό πάντοτε με αισθητικούς, πρακτικούς και ιστορικούς λόγους. Ο σ. δεν παραλείπει να υπενθυμίσει ότι και εδώ πρώτιστη μέριμνά του ήταν η κατάδειξη της συνέχειας της ελληνικής παράδοσης, αλλά και η επίδραση της ελληνικής αρχιτεκτονικής στους σύνοικους βαλκανικούς λαούς. Όμως, ο Γ.Μ. δεν αντιλαμβάνοταν την συνέχεια μόνον ως ιδεολόγημα ή την απόδειξή της ως επιστημονικό όραμα: Την προσελάμβανε ως μια υπαρκτή πραγματικότητα, όπως αυτήν που αισθανόταν (π.χ.) εισερχόμενος στις κατοικίες των συμπατριωτών του Θρακιωτών, όπου διέκρινε αδιαίρετη την ψυχή του απαίδευτου σύγχρονου λαϊκού ανθρώπου, όπως την αβίωτη σκληρή ζωή του, αυτοδύναμη όμως και άμεσα συναρτώμενη με το παρελθόν. Αυτό και μόνον (κρίνει ο σ.) τον εντάσσει στην πρωτοπορία των σύγχρονων λαογράφων.

Όμως, επιτρέψτε μου, να επικεντρώσω την εισήγησή μου στο Τέταρτο Κεφάλαιο («Ο Γ. Α. Μέγας και η κριτική»). Σε ένα υποθετικό δικό μου πόνημα για τον Γ.Μ. το κεφάλαιο αυτό θα ήταν πρώτο, όλα τα προηγθέντα στην κατάταξη θα το «υπηρετούσαν» στην αποδεικτική, αναίρετική, προασπιστική «πολιτική» μου.

Θα επιχειρήσω μια κάθετη θεώρηση της κριτικής. Εν πρώτοις, διακρίνω μεγάλη διαφορά ανάμεσα στη «θύραθεν» κριτική και στην εσωτερική, πριν από τον θάνατό του και μετά από αυτόν (δεκαετία του 1980 κ.ε.):

Η «θύραθεν» ευμενής κριτική αφορούσε στο έργο του καθ' αυτό, υπό τους όρους και υπό το πλαίσιο των λαογραφικών σπουδών στην Ευρώπη της μεσοπολεμικής και μεταπολεμικής περιόδου. Αφορούσε στον τρόπο με τον οποίο ο Γ.Μ. ασκούσε την επιστήμη του, είτε

επρόκειτο περί βιβλιογραφικών μελετών, είτε περί μύθων, παραδόσεων, παραμυθιών, εθιμικής ζωής. Με όρους του Thomas Kuhn αφορούσε στο καθιερωμένο μέχρι τότε διεθνώς *paradigm-Παράδειγμα*, με την έννοια ότι αυτό συνιστά τη βασική οπτική με την οποία οι επιστήμονες μιας συγκεκριμένης επιστημονικής κοινότητας θεωρούνται τον επιστημονικό κόσμο τους και τον κόσμο γενικότερα.

Ο σ. παρουσιάζει την στάση των ομοτέχνων του εγχώριων και ξένων, το πώς αυτοί προσέλαβαν το έργο του Γ.Μ. Στηρίζει εν πρώτοις την καθολική αποδοχή του έργου του στις δημοσιευμένες βιβλιοπαρουσιάσεις και βιβλιοκρισίες, υπογεγραμμένες από εξέχουσες προσωπικότητες της λαογραφικής επιστήμης και των συγγενών της σπουδών, αλλά και από εκπροσώπους της ευρύτερης πνευματικής ζωής του τόπου μας (σ. 243). Οι κριτικές αυτές δημοσιεύτηκαν σε σημαίνοντα ελληνικά επιστημονικά και τοπικά επιστημονικά περιοδικά της εποχής (σ. 244). Σημαντικότερες κρίνει ο σ. τις δημοσιευθείσες σε έντυπα του Εξωτερικού, αποδείξεις της διεθνούς του φήμης και της θέσεώς του στο λαογραφικό ευρωπαϊκό στερέωμα, ακόμη και στο ανατολικοευρωπαϊκό (σ. 245). Από την παράθεση των ονομάτων των βιβλιοκριτών του, σχηματίζουμε πλήρη εικόνα των συνεργασιών του με ευρωπαίους και αμερικανούς ομοτέχνους. Ενισχυτικό στοιχείο της αντικειμενικής κριτικής προς το έργο του θεωρεί ο σ. το γεγονός ότι ουδείς συνεργάτης ή φίλος του (Ράνκε, Κοκιάρα, Τόμσον) έχει δημοσιεύσει βιβλιοκρισία για το έργο του (σ. 246).

Αν όμως οι έξωθεν επιβεβαιώσεις του έργου του είναι συνεχείς, ακριβώς αντίθετη στάση επισημαίνει και αναλύει ο σ. στο μέτωπο της «εσωτερικής» κριτικής. Όμως, όπως ήδη προανέφερα, αν αναπαριστώ ορθώς τα γραφόμενα του σ., η κριτική των νεωτέρων δεν αναφέρεται τόσο στην ποιότητα του έργου καθαυτήν, αλλά στις θεωρητικές του απόψεις περί Λαογραφίας και σε κάποιες επίμαχες έννοιες, που όμως, κατέστησαν τελικά, όπως ισχυρίζεται, – ακόμη κι αν είχαν μια κάποια επίδραση στην υφή των έργων του – ανενεργές ιδεολογικά, διότι τα θέματα που πραγματεύτηκε στις μελέτες του ο Γ.Μ. δεν ευνοούσαν ιδεολογίες ή ιδεολογήματα.

Γενεσιουργό πηγή, αφητηρία, πρόξενο αυτής της κριτικής θεωρεί την άκριτη αναπαραγωγή από μερίδα νεωτέρων ελλήνων και ξένων λαογράφων και κοινωνικών ανθρωπολόγων των λόγων (discourses) που διατύπωσε για τον Γ.Μ. η αείμνηστη Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος. Λόγους ιδεολογικά φορτισμένους, στοχευμένους εκ προοιμίου στη διαπίστωση εθνικιστικών διαστάσεων στο έργο του (σ. 249). Ο

σ. θεωρεί ότι ο Γ.Μ. κρίθηκε αυστηρώς, μεροληπτικώς, αδίκως, άρα αστόχως. Κυρίως διότι εκρίθη με δεδομένα που ίσχυαν εκτός του χωροχρόνου της πνευματικής δράσης του.

Επειδή, επαναλαμβάνω, η κριτική της αείμνηστης Κυριακίδου στάθηκε «τύπος και υπογραμμός» των μεταγενεστέρων, αντί να αναφερθώ στον καθένα εξ αυτών ιδιαιτέρως, όπως κάνει ο σ., επικεντρώνομαι στις «κατηγορίες» της, στις συναφείς απόψεις των ομογνωμόνων της και προσθέτω τυχόν άλλες επικρίσεις, όπως καταγράφονται στο παρουσιαζόμενο πόνημα. Η Κυριακίδου λοιπόν:

1. καταλογίζει στον Γ.Μ. εθνοκεντρική νοοτροπία, επειδή στη μελέτη του περί των δημοτικών τραγουδιών «προσπάθησε να δείξει την ανωτερότητα του ελληνικού λαϊκού πολιτισμού στα βαλκανικά πλαίσια» (σ. 248). Ο σ. αντιτείνει ότι ο Γ.Μ. αναζήτησε τα χαρακτηριστικά της ιδιοσυγκρασίας, τα στοιχεία του ψυχικού κόσμου των γειτόνων μας για να ερμηνεύσει τα ποιητικά τους δημιουργήματα και προσπάθησε να ερμηνεύσει την αργοπορημένη σχετικά με άλλους βαλκανικούς λαούς διαμόρφωση της εθνικής βουλγαρικής συνείδησης, μέσα από το ίδιο (κοινωνικό και ιστορικό) πλαίσιο τής εν λόγω χώρας. Ο σ. παραδέχεται ότι μπορεί να υπεισέλθαν στη θεώρησή του υποκειμενικά στοιχεία, ότι οι απόψεις του πέρασαν από τα «ιδεολογικά φίλτρα» που δημιουργούν πάντα η καταγωγή, οι τραυματικές παιδικές μνήμες των διωγμών της οικογένειάς του, αυτό όμως δεν σημαίνει –όπως κατηγορείται– ότι προσάρμοσε τα αποτελέσματα των ερευνών του στην προκρούστεια κλίνη των ιδεολογημάτων του, με «προαποφασισμένα εθνικιστικής υφής συμπεράσματα» (σ. 252), όπως αφήνει να εννοηθεί η κριτής του. Όπως και ο ομιλών έχει αποδείξει σε εργασία του, και ασπάζεται ο σ., η συζήτηση για αγαστές και επωφελείς για την Λαογραφία σχέσεις των φορέων της με φασιστικά ή εθνοσοσιαλιστικά καθεστώτα δεν αφορά στην Ελλάδα. Τουλάχιστον στον βαθμό που ίσχυαν αλλού (βλ. Ισπανία, Γερμανία).

2. τον αιτιάται για την ιδεολογική χρήση του επίμαχου όρου (λαϊκή) ψυχή. Ο σ. κρίνει πως χρησιμοποιείται κατ' οικονομίαν ή συμβατικά, και πως ουδόλως σχετίζεται με τον γερμανικό ρομαντισμό, αφού ο Γ.Μ. τον αμφισβήτησε εμφανώς (σ. 251). Τις απόψεις της Κυριακίδου επαναλαμβάνει η Άννα Τζούμα, η οποία – συν τοις άλλοις – εντάσσει τον Γ.Μ. σε μια ομάδα διανοουμένων της γενιάς του 1930, ιδεολογικών πυλωρών του τότε αστισμού και του μεταξικού καθεστώτος (σ. 259), ένα ακόμη ιδεολόγημα κατά τον σ., το

οποίο αναιρούν τα μηδενικά ωφελήματα που εισέπραξε τελικά η επιστήμη της Λαογραφίας από τους ιθύνοντες τότε τα πολιτικά πράγματα.

3. τον κατηγορεί ότι εμφορείται από μια υπερβατική αντίληψη για την εθνική συνείδηση. Ο σ. την αντικρούει, βασιζόμενος και σε κρίσεις του Ευ. Αυδίκου, ο οποίος θεωρεί ότι ο Γ.Μ. την εξέτασε μέσα στο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο της εποχής που αυτή διαμορφώθηκε και εκφράστηκε διά των δημοτικών ασμάτων.

4. τον μέμφεται ότι χρησιμοποίησε πεπαλαιωμένες ερευνητικές μεθόδους, π.χ. την ιστοριογεωγραφική μέθοδο της φινλανδικής σχολής στη μελέτη του παραμυθιού. Όμως, κατά τον σ., η εν λόγω μέθοδος ήταν διεθνής, αναγνωρισμένη μέχρι σήμερα και ο μετερχόμενος αυτήν είχε να δαμάσει ένα τεράστιο υλικό. Άρα, ακόμη και για πρακτικούς λόγους, και με δεδομένο ότι δεν ήταν επιτρεπτό παρά να χρησιμοποιηθεί συμβατικά ο «κύκλος πολιτισμού» ως αποτελεσματικότερη μέθοδος και το «αρχικό κέντρο» από το οποίο ξεκινά το παραμύθι (οι δρόμοι επίσης μέσω των οποίων διαδίδεται, η περιοχή όπου επιχωριάζει, τα τελικά του όρια πέραν των οποίων δεν συναντάται) ως κατηγορία/ κατηγορίες. Η αρνητική κριτική της Κυριακίδου για την διαπίστωση του Γ.Μ. ότι (π.χ.) το τραγούδι του «Γεφυριού της Άρτας» έχει αρχική κοιτίδα την Ελλάδα αναιρείται με επιχειρήματα και από την εργασία του Ν. Καρπούζη που επικαλείται ο σ. (σσ. 250-251): Ο Γ.Μ. στη μελέτη του αντικρούει ήδη διατυπωμένες ερμηνείες και απόψεις, διαλέγεται με αυτές για την αναζήτηση της αλήθειας, καταθέτει τη δική του πρόταση.

5. τον επικρίνει ότι υπέταξε την επιστημονική του συνείδηση στην ιδεολογική του ταυτότητα. Με τον άξονα αυτόν ο σ. χαρακτηρίζει την κριτική στάση τόσο της Κυριακίδου, όσο κυρίως του Μ. Herzfeld. Ειδικότερα, κρίνει τις απόψεις του ξένου επιστήμονα τις σχετικές με τις διαπιστώσεις του Γ.Μ. ότι τα κλέφτικα τραγούδια της βουλγαρικής λαϊκής παράδοσης ήσαν «αποσπασματικές απομιμήσεις ανάλογων ελληνικών δημοτικών τραγουδιών» (σ. 254). Κατά τον σ., ο Herzfeld παρερμηνεύει τα πράγματα, αφού εντάσσει τις απόψεις του Γ.Μ. στο γενικό κλίμα της αντικομμουνιστικής μεταπολεμικής υστερίας και στη στάση της ελληνικής ακαδημαϊκής κοινότητας έναντι του κομμουνισμού εν γένει. Αγνοεί την πιθανότερη εκδοχή των πραγμάτων, που απορρέει από την ιστορική πραγματικότητα της εγκαταστάσεως των Βουλγάρων στην περιοχή και των μετέπειτα αλληλεπιδράσεων των δύο λαών.

Όλες οι παραπάνω (επι)κρίσεις είναι κατ' εμέ ιδεολογικού χαρακτήρα. Η επομένη όμως, η έκτη, διατυπώνεται βασισμένη σε επιστημολογικά κριτήρια. Ο G. Saunier διατείνεται πως ο Γ.Μ. αγνοεί τη βασική διαφορά μεταξύ τελετουργικών θρήνων και πραγματικότητας, με αφορμή τις διατυπωμένες απόψεις του τις σχετικές με την ψυχολογία των γονέων κατά την εκφορά των λεγόμενων γαμήλιων θρήνων (σ. 256). Ο σ. αντιπαραθέτει την άποψη ότι ο ξένος νεοελληνιστής δεν έλαβε υπ' όψιν του την άποψη ότι ο Γ.Μ. πιθανότατα ήθελε «να εξηγήσει την ψυχική κατάσταση που οδήγησε στον σχηματισμό και την υιοθέτηση του τελετουργικού αυτού από τον λαϊκό άνθρωπο» (σ. 257).

Αρωγούς στην αντίκρουση των κατηγοριών του Γ.Μ. βρίσκει ο σ. στις εκτενείς αναφορές που κάνουν στο έργο τους οι Μ. Γ. Μερακλής (πρωτίστως και κατ' επανάληψιν), Κατερίνα Κορρέ, Βάλτερ Πούχνερ, Ν. Καρπούζης, Ευ. Αυδίκος. Αν και ο τελευταίος συνηγορεί υπέρ των απόψεων περί συντηρητικής ιδεολογίας του Γ.Μ., περί ένταξής του στο «εθνικό στρατόπεδο» του «αντικομμουνισμού», τις δικαιολογεί εν μέρει (κατά τον σ.) με την αυτονόητη συμ-πάθεια που απαιτείται όταν κρίνουμε με σημερινά δεδομένα ανθρώπους του παρελθόντος, που εργάζονταν και δρούσαν κατά κανόνα υπό άλλες συνθήκες. Ο σ. παραθέτει την δική του άποψη για τα παραπάνω και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο Γ.Μ. ούτε εθνικιστικές ιδέες είχε και επέδειξε, ούτε ενέταξε τις θεωρητικές του απόψεις περί Λαογραφίας στο πλαίσιο του διχασμού που επέφερε ο Εμφύλιος (σ. 265). Επικαλείται τις επισημάνσεις του Αυδίκου ότι ο Γ.Μ.:

(α) διαφοροποιήθηκε από τη λημματογραφική παράδοση, ειδικά όσον αφορά τη μελέτη της λαϊκής κατοικίας,

(β) αναδεικνύει την τοπικότητα και την διαφορά (ετερότητα),

(γ) στρέφεται προς την συστηματική επιτόπια έρευνα,

(δ) συγκρότησε μια ευκρινή (διακριτή) λαογραφική οντότητα,

(ε) οργάνωσε και συστηματοποίησε τη μελέτη του παραμυθιού στη χώρα του.

Ο σ. χαρακτηρίζει την προσέγγιση του Ευ. Αυδίκου έντιμη και με ορθοκρισία διατυπωμένη, επειδή κρίνει πως βασίστηκε σε ενδελεχή και επισταμένη μελέτη των θεωρητικών και των άλλων έργων του και όχι σε πρόχειρη (αβασάνιστη, αφήφιστη) επανάληψη απόψεων που βρίσκουν «εύκολους» ακροατές. Τονίζει με έμφαση την τελική του απόφαση ότι ο Γ.Μ. αδικήθηκε από την κριτική της Κυριακίδου.

Κριτικός επίσης αποδεικνύεται ο σ. στις σχετικές απόψεις του Β. Νιτσιάκου, κυρίως αυτές που συνδέονται με τον συντηρητισμό και τις εθνικιστικές θέσεις του Γ.Μ., και τα περί σαφούς διαφοροποίησης κάποιων έργων του ως αυστηρώς επιστημονικών και άλλων ως εμφορουμένων από εθνικιστικά χαρακτηριστικά (σ. 266), άρα υπηρετούντων αλλότριους προς την επιστήμη σκοπούς, αφού είναι εμποτισμένα από «την αίσθηση του χρέους προς την πατρίδα και της εθνικής αποστολής [της Λαογραφίας]» (ό.π.). Κατά τον σ., το χρέος προς την πατρίδα (ο πατριωτισμός του Γ.Μ.) δεν συνιστά εθνικισμό, ο δε Γ.Μ. δεν διέθετε ανεπτυγμένη πολιτική σκέψη για να υποτάξει σε αυτήν το επιστημονικό του έργο (σ. 267).

Σε μια εποχή που κάθε παρέκκλιση από τον λαογραφικό κανόνα-Παράδειγμα ήταν επικίνδυνος νεωτερισμός με πολλαπλές συνέπειες για τον παραβάτη, η ολιστική θεώρηση της λαϊκής τέχνης, η αντίστοιχη κοινωνιολογική στις μελέτες του για την λαϊκή αρχιτεκτονική, την κοινωνική οργάνωση και τα ζητήματα λαϊκού δικαίου, η όντως εθνική προσφορά του με την δημοσίευση την καταγραφή και την κατάταξη μεγάλου αριθμού παραμυθιών και η οργάνωσή τους κατά το διεθνές σύστημα κατάταξης τον εγκαθιστούν – κατά τον σ. – στην πρωτοπορία των σύγχρονων λαογράφων. Ο Γ.Μ. του Βαρβούνη είναι ο πιστός μαθητής και οπαδός του Πολίτη, οπαδός της θεωρίας της σύνδεσης της αρχαίας παράδοσης με την νεότερη, μιας διαμορφωμένης από τα μέσα του 19^{ου} τάσης, όπου όμως έβρισκε τη δικαίωσή της ακόμη και δεκαετίες μετά, ένας ακαταπόνητος μαχητής των δικαίων της Λαογραφίας ως θεσμού, ένας πρωτοπόρος σε πολλά ζητήματα μελετητής. Η μελέτη θα βρει πολλούς ομογνώμονες του σ., από κάποιους άλλους πιθανώς θα χαρακτηριστεί ως μια προσπάθεια «αγιοποίησης» του Γ.Μ. Κρίνω πως θα ήταν υπερβολή μια τέτοια θεώρηση. «Αγιοποιώ» και προσωποληπτώ, όταν εκφέρω φανταστικό λόγο περί ενός προσώπου, όταν αποσιωπώ, όταν δεν εκφέρω επιχειρήματα που αποσείουν παλαιότερες «κατηγορίες», αλλά και που επιδέχονται (εννοείται) κριτική. Είναι η δική του ερμηνεία για τον τιμώμενο λαογράφο, οι αναγνώστες του θα κρίνουν το ορθόν, το λάθος, την υπερβολή, τις τυχόν αποσιωπήσεις. Φυσικά, το εύχομαι, θα ενεργοποιήσει θεωρητικές συζητήσεις που θα προάγουν και άλλες πιθανόν όψεις της σχέσης της επιστήμης μας με τον Γ.Μ., όπως δηλώνει (σ. 23) ο ίδιος ο σ.

Το βιβλίο συμπληρώνουν η παρατεθειμένη πολύτιμη εργογραφία του Γ.Μ., ο κατάλογος της βιβλιογραφίας που χρησιμοποίησε ο σ.

και το *Ευρετήριο*. Στην εργογραφία του αναφέρονται και κάποια σχολικά βιβλία, στη συγγραφή των οποίων συνεργάστηκε με διακεκριμένους άλλους συγγραφείς. Μπορεί μεν, όπως γράφεται, η συμβολή του να έγινε για βιοποριστικούς λόγους, όμως ο κ. Βαρβούνης κρίνει ότι ήταν καθοριστική για την επαφή των παιδιών με τον λαϊκό πολιτισμό. Ο Γ.Μ. πραγμάτωσε προγενέστερα, έστω και εμμέσως δηλαδή, ένα σύγχρονο αίτημα: Τη διδασκαλία του λαϊκού πολιτισμού στο σχολείο.